

En revolutionær bulderbasse

af Flemming Skipper

Thistedboen Bertel Budtz Müllers liv og skæbne spænder vidt og bredt og afspejler en dramatisk periode i danskernes historie. Med Thybohistorierne »opfinder« han thyboen. Og er selvskreven i spidsen for hjemstavnsforeningen i København. Midt i det hele banker Ernest Hemingway på døren. Forfatteren, teaterpioneren, forlæggeren og den revolutionære Budtz Müller dukker op under arbejdet med en bog om Hanstholms historie.

Man ser et tog af mænd – en sytten, atten stykker på march ad Vimmelskafet med musik. Og borgermanden kigger: hvad er nu det for nykker? Det stopper jo den daglige trafik.

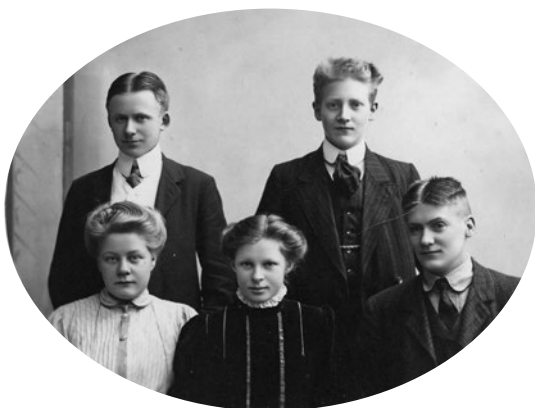
På pladsen standser toget og deler sedler ud: REVOLUTION I DANMARK ER BRUDT UD! Så går de hver til sit, ad hver sin gadedør, Og alt er atter roligt her som før.

Jens August Schade, 1903-1978.

Breve i en arkivkasse bragte under arbejdet med Hanstholms tidlige historie forfatteren Bertel Budtz Müller (1890-1946) tilbage til nutiden. De lå i arkivet for Nørtorp Strandgård. I nyere tid bedre kendt som Det gule Hus. Rigmandsvillaen ude i klitterne. Nærmest et lille slot fra 1916, og det blev da også af den lokale befolkning kaldt Det gule Slot. Efter statens ekspropriationer i 1920'erne flyttede ansatte ved havnebyggeriet ind. Det blev nu ikke til så mange, for der var ikke rigtig nogen vej derud, erklærede de. Og siden blev det lejere udefra. De havde til gengæld ikke noget imod at bo isoleret i den tidligere skibsreders strandgård. Blandt dem Bertel Budtz Müller og hans kone, Frida Budtz Müller, kongelig skuespillerinde, der boede i huset fra 1929-1934. Et bekendtskab som lokale dilettantskuespillere senere fik gavn af

og førte dem helt til hovedstaden. Og det var dengang, *det* var langt hjemmefra.

Kort efter fundet af brevene til den statslige udlejer og til havnebyggeren med de store visioner, Jørgen Fibiger, dukker et hidtil ukendt billede af Bertel Budtz Müller op i en arkivkasse, der har været gemt godt af vejen på Thisted Gymnasium. Billedet viser en gymnasieklasse i 1909. Det var nyt for den lokale historie, at der har været gymnasieundervisning i byen på dette tidspunkt, men oplysninger om en af

N. G. Michelsens Gymnasium eksisterede i Thisted 1907-1909. Klassebilledet er fra 1909 og nederst til højre 19-årige Bertel Budtz Müller. Pigen i midten er Gerda Andersen, som Historisk Årbog fortalte om i 2011. Hun arbejdede i mange år på danske gesandtskaber i Rusland, Frankrig og USA.

30-årige Bertel Budtz Müller i godt selskab på dyrskuet i Thisted 1920 sammen med en anden digter, William Waagner, og tre døtre af deres fælles forlægger – overretssagfører J. G. Galster i Thisted. (Billedet gengivet efter Jul i Thy, 1982).

Budtz Müllers klassekammerater i Historisk Årbog 2011 tyder på, at undervisningen var etableret som en afdeling af katedralskolen i Aalborg. Budtz Müller kalder den for Thisted private Gymnasium.

Et tredje spor fører til den 11 år ældre Bertel Budtz Müller. Det er et billede fra dyrskuet i Thisted 1920. Han er fotograferet sammen med forfatterkollegaen William Waagner og overretssagfører og forlægger Galsters tre døtre. En garderhøj 30-årig mand, stadig en slank yngre mand, der rager op både i tiden og på en dyrskueplads i en lille provinsby. Allerede en etableret forfatter og dramatiker. Debuterer i 1917 med »I Kains spor. Et opgør« (et indlæg i kultur- og værdidebatten under Første Verdenskrig). Derefter kommer tre skuespil under fællestitlen »Livsspil«. I 1918 enakteren »Abel« og i 1921 – året efter dyrskuebilledet – »En Synderinde. Døgnspil i fire Akter« på nævnte

Galsters Thisted-forlag. Samme år udgiver han »Liden Engel. Symphonisk Korsfarerdrاما«. Det blev først opført af amatører i 1946 under idrætsugen i Thisted. Det er også samme år, han begynder som redaktør af »Baalet« (1921-23), der stadig fremhæves som en vigtig stemme i mellemkrigstidens debat. Tidsskriftet er også en væsentlig kilde til forståelse af modsætningen mellem kommunisterne og den socialist og individualist, Budtz Müller *også* er. Udgiveren er Litterær Arbejderklub, der står bag foredrag om Martin Andersen Nexø, Jack London og Knut Hamsun. Budtz Müller er medstifter af klubben, der er tæt knyttet til Danmarks kommunistiske Parti.

Mange skuespil blev ikke opført

Bertel Budtz Müller er uhyre produktiv. Listen over skuespillene lang. Mange når aldrig

frem til en scene. Andre får en førsteopførelse i bogform. Efter debuten i 1917 er en periode præget af skuespil og teoretiske skrifter om teater; en anden af fortællingerne om thyboer og Thy og en tredje periode af en broget samling essays. Og endelig en historisk roman omkring en kendt kvindeskæbne i Thy, Anne Søe, der dog først bliver udgivet året efter hans død.

14-årige Bertel (i hvid bluse) på udflugt med afholdsforeningen Blå Kors i 1904. Turen gik til Gullerup. Interessen for afholdssagen holdt ikke, da han rykkede op i de voksnes rækker og blev etableret forfatter. Han gik i både skrift og tale til angreb på afholdsfolkene og deres bestræbelser for at »tørlægge« Thy. (Udsnit af større billede).

»Det rette erotiske Compani« er titlen på romanen, der i litteraturhistorien er blevet karakteriseret som »en fyndig og fyrig bog, uimodståelig i sin livsglæde og frodighed om Anne Søes dejlige datter Ingeborg og hr. Diderich Braese til Kokkedal.« Vi er i Thy i tiden for den voldsomme sandflugt og de sidste hekseprocesser. Budtz Müller arbejdede på romanen, da han var »under jorden« i krigsårene og fuldendte den efter befrielsen. Såvel manuskriptet som en maskinskreven afskrift forsvandt imidlertid sporløst. Da bogen genudsendtes i 1959, blev der udlovet en dusør for oplysninger, der førte til det oprindelige manuskript eller afskriften, men det gav intet resultat. Det er kun en del af et større romanprojekt, der er udgivet.

Bertel Budtz Müller efterlader sig efter sigende ikke færre end 30 utrykte skuespilmanuskripter. Flere af dem blev opført på et teater, Arbejdernes Teater, han oprettede. Allerede i 1929 havde Budtz Müller erklæret, at han ikke gjorde noget for at få stykkerne op i teatret »i erkendelse af publikums degenerede borgerlige smag«. Der var gået operette og revy i tiden. Teateranmelderne var nu heller ikke for kloge – mente han. »Læsere og boganmeldere må han imidlertid have troet på«, som thistedboen Eigil Visby bemærker i en artikel om Budtz Müller, som han har et særligt litterært forhold til. Som helt ung var han i 1946 en af de 50 medvirkende i opførelsen af det såkaldte korsfarerdrama »Liden Engel« i Thisted.

En bog fra 1937 indtager en særlig stilling i Bertel Budtz Müllers forfatterskab – set fra Thy: »Brændevinshøjen«. Det er ikke en Thybohistorie i traditionel forstand, men det er en historie fra Thy, den ene af de to beretninger, bogen indeholder, og den handler om et ikke længere så kendt kapitel af den lokale historie. Den 47-årige forfatter kalder til kamp mod »hellige degne, hykleri og dobbeltmoral«, der efter hans opfattelse styrede det offentlige liv og debatten og havde haft held til på det nærmeste

Det er i »Brændevinshøjen«, 33 år efter Gullerup-udflugten, Bertel Budtz Müller tager det store opgør med »afholdstanke«, »afholdsfolk« og begrebet »tørlægning« af udskænkingssteder. Det faldt ikke i god jord i alle kredse – især ikke i Thy.

at »tørlægge« Thy: »Bogen er et varselshyl fra en front, hvor kampen ikke vil stilne, før fornuffen sejrer, og det har den heldigvis nu én gang alvorlige betingelser for i det lange løb,« erklærer forfatteren. Indtil da opfordrer han kort og godt Danmarks drankere til at samle sig mod »de sorte garder, der lister *forbuddets* lumske giftgas ind over landet fra de sogne, hvor stupid og asocial sekteri og afholdsuvæsen går hånd i hånd om i hyklerisk endrægtighed at kvæle hver vilje til at æde af jordens frugter og drikke af Guds skønne urter« ... som det hedder i ty-

pisk Budtz Müller-retorik. Med efterfølgende følelsesladet avispolemik mellem forfatteren og repræsentanter for afholdsbevægelsen, der står stærkt i befolkningen. »Spritkrigen« kaldes den i den lokale historie. Budtz Müllers hovedfjende er »Centralafholdsforeningens Presseudvalg«, som bl.a. karakteriserede sine modstandere som »forhutlede, halvfordrukne individer.«

Bertel Budtz Müllers dramatik hæver sig ikke over det tidstypiske, fremhæves det flere steder. Det er som folkelig fortæller – som forfatter af Thybohistorierne – at han stadig huskes og læses. Det var også dér, pengene lå.

»Budtz Müller opfattede ulykkeligvis sig selv som dramatiker, men eftertiden vil nok kun huske ham som fortæller,« siger historikeren Morten Thing med henvisning til, at han her grundlagde sin egen genre omkring *thyboen*. I denne særlige genre er thyboer hovedpersoner, og som Budtz Müllers tidligere partifælle og digterkollega Otto Gelsted udtrykker det: »Disse Thybofortællinger har en egenskab, der er sjældnere end man skulle tro: de er virkelig, hvad man i almindelig sprogbrug forstår ved en god historie.«

700 sider med Thybohistorier

Bertel Budtz Müller boede siden 1938 i den tidligere rytterskole i Hvidovre. Da Thybohistorierne skulle udgives samlet i begyndelsen af 1940'erne, blev det til tre bind og ikke færre end 700 sider. Den gamle skrivemaskine hvilede ikke på laurbær. Hertil kom noveller og artikler i de store avisers søndagstillæg. Budtz Müller var desuden novelleskriver og kronikør ved andre aviser og ugeblade herhjemme og i det øvrige Skandinavien, redaktør og udgiver af tidsskrifter samt bogforlægger. En tid anmelder ved Socialdemokraten og en benyttet debattør i Statsradiofonien, der også bestilte noveller hos ham til oplæsning.

En mand fyldt af idéer og projekter. Altid på vej fra det ene til det andet. Og altid klar til at gå ind i en polemik. Et godt verbalt slagsmål gik han ikke af vejen for. Den førte ham et par gange i retten, fordi det i kampens hede ikke altid lykkedes at holde alle finkerne på panden. Det skete således i forsvaret for havnen i Hanstholm og havnebyggeren Jørgen Fibiger. Som foredragsholder, oplæser rundt om på virksomheder, leder af Arbejdernes Teater og som redaktør af især tidsskriftet »Baalet« var han med til at præge arbejderbevægelsens kulturstrategi i mellemkrigstiden. Sådan lyder karakteristikken af ham i dag. Han engagerede sig i det fagpolitiske som medlem af bestyrelsen i Dansk Forfatterforening gennem flere år med adskillige udenlandske kontakter.

En dag i begyndelsen af 1940 bankede den amerikanske forfatter Ernest Hemingway på

døren i Hvidovre på vej til Sverige. De viste sig at have meget til fælles, Ernest og Bertel. Amerikaneren var lidt af en myte i offentligheden, han havde haft held med at skabe et billede af en stordrikkende machoforfatter, og det forsøgte han efter bedste evne at leve op til, men han var også en hårdtarbejdende forfatter. Det er med Frida Budtz Müller som kilde, at Forstadsmuseet i Hvidovre, det lokale arkiv, kan fortælle historien om besøget i Rytterskolen. De to forfattere var begge socialt engagerede, og ingen af dem spyttede i glassene, når de kom på bordet. Hemingway havde opfundet den berømte kaburator-metode i forbindelse med indtagelse af whisky. Den gik ud på at tilbageholde et stort kvantum whisky i munden et minuts tid, derefter tog man en kraftig inhalering, så spritdampene blev blæst direkte ind i lunge-kamrene. Virkningen skulle være – ja,

Bertel Budtz Müller som oplæser på tobaksfabrik. Det var en del af venstrefløjens kulturpolitik i mellemkrigstiden, at forfattere, skuespillere og andre »kulturpersonligheder« turnerede rundt på virksomheder. (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).

Emil Opffer portrætterede Bertel Budtz Müller i 1930'erne.

yderst virkningsfuld. Det var en metode, Budtz Müller godt kunne konkurrere med. Han havde bjesk-traditionen med fra det jyske – og en af hans specialiteter kunne efter sigende være ganske livsfarlig. Forfatteren Sigfred Pedersen har overlevet – og overleveret – Budtz Müllers bitteropskrift. Det var først almindelige urter og grønt, der indgik som ingredienser. Men så kom de krasse og decideret giftige plantedele: bulmeurt, digitalis og natskyggebær (dog kun et par!).

Budtz Müller og Statspolitiet

Det er ikke kun Bertel Budtz Müller, der har gang i skrivemaskinen. Statspolitiet har i årene efter Første Verdenskrig travlt med at kortlægge, hvad der foregår på den yderste venstrefløj med syndikalister, der vil samfundsændring gennem storstrejker og beslaglæggelse af private virksomheder, og bolsjevikker, der vil revolution, der omvæltet alt. Og blandt dem, Statspolitiets meddelere er interesseret i, finder vi Bertel Budtz Müller.

Det fremgår af hidtil ukendte indberetninger, som dagbladet Information i 2012 har fået aktindsigt i.

Den 14. februar 1919 skrev således en inspektør i Statspolitiet, hvad der blev klassificeret som en »strengt fortrolig« notits:

»Om den af syndikalisterne oprettede »Røde Ordens-Garde« er følgende pålidelige meddelelse indgået: Ledere er Marius Thøgersen, Bertel Budtz Müller og fhv. løjtnant i den amerikanske marine, Christian Ejlersen,

BAALET

TIDS / SKRIFT FOR LIV OG KUNST

<p>REDIGERET AF BERTEL BUDTZ MÜLLER</p> <p>UDGIVET AF 'LITERÆR ARBEJDERKLUB'</p>
<p>Nr. 3 1ste ÅRGANG © 15. DECEMBER 1921</p>
<p>INDHOLD: Konrad Simonsen: Den revolutionære Knut Hamsun. — Johan Falckbergel: Os nye Fugle flyver... — Harald Lundt Monberg: Kunstnerens Efterårsudstilling. — J. Anker-Poulsen: Trubadur. — Bertel Budtz Müller: Guds Tanker. — Richard Hove: At forsia Musik. — Nye : : : : : Bøger o. s. v. : : : : :</p>

Bertel Budtz Müllers tidsskrift »Baalet« vakte opsigt i de revolutionære tider – og han kom selv på kant med de kommunistiske meningsfæller. Blandt medarbejderne var en anden thybo: Richard Hove, digter og musikskribent, senere veletableret dampmøller i Thisted.

der benævner sig det »Det røde Udvalg«. Den tæller i øjeblikket ca. 30 medlemmer.«

Ved et agitationsmøde havde garden opfordret folk, der ikke var bange for politiet, til at blive medlemmer. De skulle lære jiu-jitsu samt bevæbnes med »sandstokke«.

De danske myndigheder overvågede venstrefløjen langt tættere end tidligere antaget af historikerne. Statspolitiet samlede hundreder af indberetninger fra deres meddelere om de revolutionære. For Statspolitiet var de nye oplysninger om Den røde Garde både »interessante og alvorlige«. Efter oktoberrevolutionen i Rusland i 1917 og oprøret i de tyske byer i november 1918, hvor matroser og soldater oprettede rådsrepublik efter russisk mønster og væltede kejserdømmet, frygtede man herhjemme et bolsjevikoprør. Den røde Garde var en af de grupper, der gik ind for en sådan radikal omvæltning. Og derfor brugte Statspolitiet mange kræfter på at overvåge og registrere samt forsøge at infiltrere garden og andre yderligtgående grupper.

I januar 1918 kom det til demonstrationer foran Rigsdagen. Fastelavnsmandag brød en skare arbejdsløse ind på Børsen og gav sig til at slå løs med fastelavnskøller. Politiet ryddede salen og foretog anholdelser. 18. november fulgte slagsmålet mellem politi og revolutionære på Grønttorvet i København.

Da Bertel Budtz Müller blev medlem af Socialistisk Arbejderparti i 1918, var han officer i garden. Partiet splittedes, og han fulgte den gruppe, der sluttede sig til Venstresocialistisk Arbejderparti – der blev til Danmarks kommunistiske Parti i 1919. Han var medarbejder ved »Arbejdet« og »Arbejderbladet«, opstillede for partiet til Folketinget i 1924, men det lykkedes ikke for kommunisterne at komme ind. Han havde på dette tidspunkt i et år været i gang med Arbejdernes Teater i en baggård på Nørrebro i København. Det var her, han kom til at lægge sin arbejdsindsats de kommende år.

Og det var på denne scene, at »Livets løgne«, et ungdomsskuespil af den socialdemokratiske statsminister Thorvald Stauning, blev genopført. Der er ikke i arkiverne spor af Budtz Müllers brud med DKP. Derimod er der i Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek hjertelige breve mellem Budtz Müller og Stauning i forbindelse med opførelsen af »Livets løgne«, som den socialdemokratiske leder havde skrevet i begyndelsen af århundredet og nu til sin store glæde så opført. Så en slags socialdemokrat må Budtz Müller være blevet til – må man formode.

»Når borgerskabet ser blodet skylle...«

Bertel Budtz Müller var blevet antimilitarist under verdenskrigen, og det var baggrunden for den første bog, han udgav. Efter »slaget på Grønttorvet« begyndte han at skrive i arbejderpartiets avis »Klassekampen«.

Det var den store følelse iblandet en portion teatralisk temperament, der bar Budtz Müllers

Bertel Budtz Müller instruerer sine skuespillere på Arbejdernes Teater. Året er 1926.

revolutionære engagement. På forsiden af »Klassekampen« skrev han efter sammenstødet mellem politi og demonstranter:

»Men når betjentene vasker deres knipler og hænder, når borgerskabet ser blodet skylle i rendestenene, da vil de med utryg anelse for det kommende se, at den røde farve lader sig kun udbrede og ikke tilintetgøre med vold – hvor fanerne forsvandt og tav, vil blodet skringe, skringe rødt om hævn og krig.«

Det var for meget for militæret; *det* var dråben. Syndikalisternes avis »Solidaritet« meddelte i december 1918, at Budtz Müller som »tak« for at være gået ind i partiarbejdet blev udstødt af hæren. I forlængelse af den konservative og borgerlige baggrund i Thisted var han blevet soldat og siden officer omkring Første

Bertel Budtz Müller ville revolutionere teatret som teaterleder og med en stor produktion af dramaer. Det var de færreste, der nåede frem til scenen. Det var revolutionære tider – men tiden viste sig at være mere til operette og revy.

Verdenskrig. Efter 1918 stod den ældre generation desillusioneret tilbage, mens den yngste festede på ruinerne. Sådant er tiden efter Første Verdenskrig og omvæltningerne i Rusland blevet beskrevet. Der var social uro i Europa og blodige opstande flere steder.

Revolutionsdrømme fik næring. De unge reagerede offensivt på krigen, især digterne og malerne rejste sig i en kunstnerisk dans på ruinerne. Men de var også forvirrede og angste, selv om de var glade for at kunne proklamere: »Verden er blevet kaotisk på ny«, fordi det betød befrielse fra de traditioner og værdier, der havde kendetegnet den gamle verden, som var gået under – som her hos Tom Kristensen (1893-1974):

*»Skøn som en sønderskudt banegård er
vor ungdom, vor kraft, vore vilde idéer,
skøn som revolverens isgrønne stjerne,
der fødes i nuet med smældende véer
på ruden i revolutionens
skingrende glasklangers-caféer«*

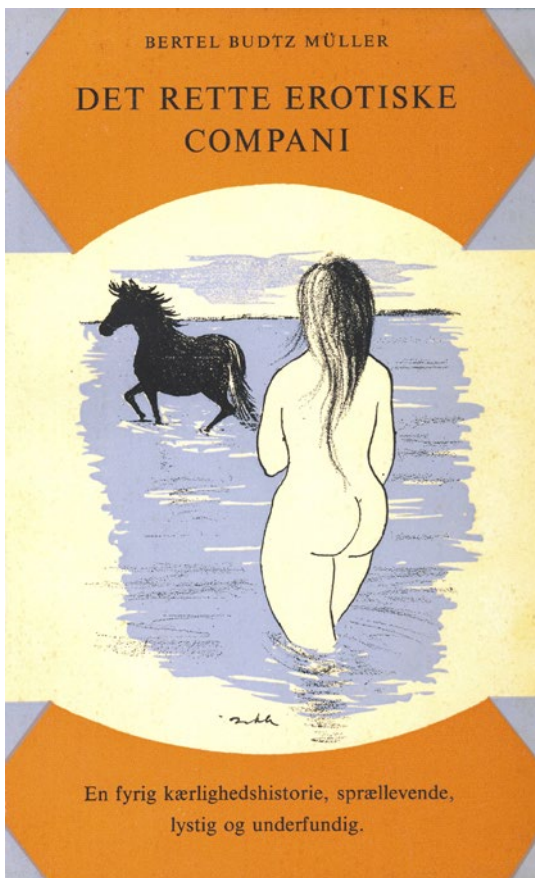
Hvor de revolutionære syndikalister vinder frem i Danmark, er der utryghed og bekymring i hæren, der bliver kraftigt reduceret efter krigens afslutning. Hærledelsen er især bekymret over de mange våben- og ammunitionslagre. Hvor pålidelige er de få indkaldte værnepligtige? Garnisonen i hovedstaden sættes flere gange i beredskab. Det egentlige oprør kommer dog aldrig.

Men helt så fredeligt som den lyse digter Schade forestiller sig et revolutionsforløb er det nu heller ikke. Der skal trods alt mere end et regnvejr til at få de revolutionære til at pakke sammen.

En ny tid – og et nyt teater

Da Bertel Budtz Müller i 1924 forsvinder ud af Danmarks kommunistiske Parti og fortsætter

Romanen var det sidste, Bertel Budtz Müller skrev, og den blev først udgivet med Sikker Hansenforsiden i 1947, året efter hans død. Og genudgivet i 1959 som »en fyrg kærlighedshistorie«. Nu med en forside af Preben Zahle og en efterlysning. Romanen var en del af en stor roman, som Bertel Budtz Müller skrev under krigen. Såvel manuskriptet som en afskrift forsvandt sporløst – og blev nu efterlyst. Det oprindelige manuskript dukkede dog aldrig op.

sit revolutionære virke på Arbejdernes Teater, ændrer han tilsyneladende ikke meninger om mennesker, teater og politik. På det kooperative arbejds-teater forsøger han gennem en ny form for teater – inspireret ikke mindst af tysk ekspressionisme – med større og mindre held at vise, at tiden også på teaterfronten er blevet en anden.

Hans kamp med professionelle og amatører og en scene på opstabilede  lkasser er i sig selv

en tragedie – som det er blevet beskrevet. Det er ikke så meget handling og personer, det kommer an på – det er *idéen* om et nyt samfund, et nyt menneske, det handler om: »Teatret skal blive den nye kirke, det sted hvor mennesket, det nye ædle menneske, skal fremstilles og dyrkes,« erklærer han. Krigen, seksualiteten og humanismen som religion er de centrale temaer i Budtz Müllers tidlige forfatterskab. Krigen har umenneskeliggjort mennesket, si-

ger han, en omvæltning er nødvendig for at genindsætte mennesket i dets menneskelighed. Og her spiller seksualiteten en vigtig rolle. Han ser samfundsforholdene som årsag til seksuel forkvakling og som årsag til, at seksualiteten bliver en vare. Han vil genindsætte den naturlige seksualitet i sin ret – og som hævet over kirkens ret. Budtz Müller vil med andre ord skabe en verdslig kirke. Kirken skulle erstattes af teatret – prædiken med skuespil. Han var religiøs på en måde, der var ny for århundredet.

Det er tanker, han allerede lufter i tidsskriftet »Baalet« og som bringer ham på kollisionskurs med kammeraterne blandt kommunisterne. Han beskriver kunstens rolle i en revolutionær sammenhæng – at værne om den store kunst og den gamle kultur. Kunsten skal på tværs af klasseskel åbne arbejdernes blik for de evigt menneskelige værdier. Kommunisternes værdier er imidlertid ikke knyttet til mennesket sådan uden videre – de er knyttet til en konkret klasse. Disse synspunkter falder ikke i god jord. Bedre bliver det ikke, da han gør sig til talsmand for, at digteren og præsten N.F.S. Grundtvig og den radikale kritiker Georg Brandes hører til blandt dem med størst betydning for dansk kultur. Han lægger ikke skjul på, at han handler »uden hensyn til partimæssige korsange og vennemeninge.« Tidsskriftets redaktion tager afstand fra ham. I den litterære arbejderklubs forhandlingsprotokol kan man siden læse, at der ikke må optages stof i »Baalet«, der strider imod kommunismen. Budtz Müller fortsætter i partiet og stiller som nævnt op til Folketinget i 1924. Men derefter forsvinder han ud af kommunistpartiet.

Skiltede ikke med sønnens bedrifter

Det var måske fra moren, Mette Mathilde Müller, at sønnen fik sit politiske engagement, men den revolutionære retning sørgede

han selv for. Hun var medstifter af Dansk Kvindesamfunds Thisted-kreds og afløste Ingeborg Tolderlund som formand. Hun tog desuden initiativ til oprettelsen af den konservative kvindeforening i byen. Faren, Hans Chr. Müller, blev dyrlæge i januar 1900 og allerede et par måneder senere overtog han en dyrlægepraksis i Thisted. Fra 1903 til 1935 var han overdyrlæge ved Koopmanns Slagteri, og i 1911 blev han ansat som stadsdyrlæge ved Thisted offentlige slagtehus. Som stadsdyrlæge havde han ansvaret for mælkekontrollen – et arbejde han stadig havde, da han fyldte 80 år og blev omtalt i avisen. Thistedboerne kunne hver dag se ham tage turen til fods mellem hjemmet på Winthersmøllevvej til Strandvejen, hvor han havde kontor og laboratorium. Familien boede på Winthersmøllegård.

Da Bertel Budtz Müller i 1943 gav oplysninger til Kraks »Blå Bog«, anførte han Winthersmøllegård pr. Thisted som sin »sommerbolig«. Den faste adresse var: Rytterskolen, Hvidovre pr. Valby.

Ældre thistedboer fortæller, at der i hjemmet på Winthersmøllevvej ikke ligefrem blev skiltet med sønnens forskellige skriverier. Bortset fra Thybohistorierne. De pyntede på reolen med deres forsider og illustrationer af landets bedste kunstnere. Budtz Müller havde sans for smukt udstyrede bøger. Han har ikke skrevet selvbiografi i traditionel forstand, der er i debutbogen »I Kains spor« selvbiografiske træk, men han er indirekte til stede i næsten alt, hvad han udgav om Thy og thyboer.

I kortform ser hans biografi således ud, når han selv skal skrive den i Kraks »Blå Bog«: »Udgået fra Thisted Realskole og Thisted private Gymnasium; studerede ved Landbohøjskolen; beskæftiget ved forstvæsenet til 1913; værnepligtig officer ved sikringsstyrken til 1918; dramatisk uddannelse herhjemme og i udlandet; stifter af og bevillingshaver ved Arbejdernes

Teater 1923-28; leder af og bevillingshaver ved sommerspil i Søndermarken (1928).«

Skibsrederens slot i Hanstholm

Det er i 1929, Frida og Budtz Müller første gang rykker ind i det tidligere »skibsreder-slot« i Hanstholm – og i øvrigt hurtigt får et større dyrehold omkring huset. De store stuer i det luksuøst indrettede hus har stadig mindelser om fordums leben og selskabelighed med blandt andre kronprins Frederik. Nu er det ofte kunstnere og venner fra det tidligere revolutionære miljø i hovedstaden, der befolker stuerne til langt forbi de små timer. Et lidt mere broget klientel end i skibsrederens dage og stemningen måske en anelse mere højroestet med festmennesket Budtz Müller for bordenden. »Renæssancemenneske« er den karakteristik, den senere museumsleder i Hanstholm, Hanne Mathiesen, skal have fat i for at beskrive lejererne i Strandgården. Ligesom i skibsrederens dage er det et liv, der bliver fulgt af den lokale befolkning. Strandgården er god for en historie. Det er et liv, der stiller krav til den økonomiske formåen, når man ikke er skibsreder med mange skibe på havet. En dag i august 1932 må Budtz Müller sende en appel til Jørgen Fibiger, som han om nogen har forsvaret, når havnebyggeren og hans havnevision blev angrebet i pressen:

Det gule Hus, det tidligere »skibsreder-slot« yderst i klitterne i Hanstholm, var Frida og Bertel Budtz Müllers residens 1929-1934. De blev tvunget til at finde anden bolig ved kysten. (Klaus Madsen).

Det gule Hus blev revet ned i slutningen af 2000 efter længere offentlig debat. Der var røster, der talte for en bevarelse. Huset bar til det sidste spor efter den københavnske skibsreder, der opførte det i 1916 – så tæt på havet, at han kunne følge og signalere til rederiets skibe.

Nørtop Strandgård – Hanstholm pr. Thisted
den 9/8 1932

Kære ingeniør Fibiger.

Tak for i går – det var fornøjeligt lige at hilse på Dem og fru.

Men jeg vil gerne i dag rette en anmodning til Dem, en anmodning jeg også har rettet til Haurum om hjælp til at få mit økonomiske mellemværende bragt endelig i orden. Grunden til, at det ikke er lykkedes endnu skyldes dels, at der opstod misforståelser angående kautionen – der skulle ændres formular og begge kautionister skulle skrive på eet stykke papir osv., dels at jeg jo har haft et par satans svære år – og væsentligt fordi udvalget strammede, ved korrespondancen efter mødet sidste efterår, betingelserne ud over min evne: Jeg skulle betale én måned tidligere og samtidig i afbetalingsperioden svare forfaldne lejebeløb på dato, hvor jeg havde tilbudt og troet at få accepteret ved mundtlig forhandling at betale 100 kr. om måneden, til jeg var ajour og derefter på kontraktmæssig dato.

(Det følgende brevafsnit er ulæseligt, men det fremgår, at Budtz Müller nu har fået kautionen på plads og fremsætter et nyt tilbud, så han bliver i stand til at komme ud af det økonomiske mellemværende. Der har været truet med »udsmidning«, og brevet fortsætter:)

Jeg vil bede Dem for første og formentlig sidste gang sammen med Haurum at skaffe mig denne accept, så jeg er fri for at leve med truslen om udsmidning over hovedet (..) Jeg beder Dem være opmærksom på mit andragende til udvalget, at det ikke galopekspederes til den største skade for mig, der netop nu ligger i store arbejder og ikke har nerver til at slås eller blive smidt ud – hvad med mine mange dyr? – ganske særligt da det jo kun drejer sig om velvilje, der er vist andre herude.

Venligst Bertel Budtz Müller

Budtz Müller slap med skrækken. Smidt ud blev han ikke. Andre bevarede breve giver indtryk af en mand, der ved sin personlighed og tilstedeværelse ikke kunne undgå at kaste glans over omgivelserne. Svær at komme om ved har han sikkert også været – til tider. Et kedeligt selskab var han ikke. Han skrev selv om den »afkrogsmentalitet«, han – den inkarnerede thybo – i visse situationer var blevet mødt med i Thy.

Thorvald Christensen var forhenværende tømrer og begyndte i 1932 at arbejde ved havnebyggeriet. De store tømmerkister – den sidste var 13 meter høj – var håndarbejde. En enkelt sommer var der 52 tømrere på havnen. Senere var han beskæftiget med reparationsarbejde på de mange huse, staten overtog. Det var mere afslappende, selv om der var meget at vedligeholde året rundt. Blandt de statsejede huse, han havde sin gang var i, var Strandgården neden for fyret. »Der var mange venlige og søde lejere,« erindrede den gamle tømrer til avisen, da han fyldte 80 år. »Det samme kan ikke siges om forfatteren Bertel Budtz Müller. Det vil sige: I grunden var han et godt menneske, men blev han opbragt over et eller andet, ja, så blev han helt tosset og brugte et forfærdeligt sprog. Og i pengesager var han i hvert fald ikke solid. Det var gerne mig, han sendte bud efter, hvis et eller andet ikke fungerede, som det skulle.«

En digter med blod på pennen

»BLOD« er titlen på en ekspresionistisk digtsamling, der udkommer i 1922 og straks bliver beslået af politiet og digteren anklaget for blasfemi. Hans navn er Rudolf Broby-Johansen, 22 år, og som Bertel Budtz Müller ude på den »yderste venstrefløj«, som Statspolitiet meddelere følger i hælene på. »BLOD« er en modernistisk undergangsvision om en dekadent borgerlig civilisation og radikal indtil benet både i indhold og det sproglige udtryk. Det er den samme radikalitet, den 10 år yngre

Broby-Johansen har fundet hos Budtz Müller. De samarbejder blandt andet omkring et af Budtz Müllers eksperimenterede skuespil: »Jeg ved ikke, om man kan kalde det for en opførelse – vort forsøg på, hvad vi selvironisk kaldte »Forsøgsscenen«, at stille »Floden« på benene,« fortæller Broby Johansen mange år senere. »De anmeldere, som ikke ignorerede den, vred sig i al fald ved i det hele taget at kalde det »teater«.« Han tilføjer, at en af de optrædende damer i en scene er splitternøgen, og vi skriver 1929: »Tut Rosenkranz i taknemmelig erindring. Hendes mand, baronen, havde såmænd pantsat deres dyner og gangtøj for at finansiere forestillingen, så der

er en rimelig forklaring på, at baronessen var nøgen.«

Broby-Johansen er en af dem, hvis vej faldt forbi Nørtorp Strandgård i 1930'erne, og han har ved flere lejligheder skrevet om Budtz Müller – som i dette citat fra 1980: »Thybo var Bertel i sind og skind. Så dels havde han for meget af den thylandske muld på træskoene til at tækkes kritikerkliken i København, dels var han dramatiker, dramatiker i Danmark! Og ikke alene i den højspændte – udanske! – ekspressionistiske stil, som dengang grasserede i Rusland og det halve Europa. Men tilmed med temaer ikke hentet ude fra den store verden, hvor mennesker og skæbner er større end hos

Lejerens historie

Forfatteren Bertel Budtz Müller var ikke så lidt af en mester til at sætte en både dramatisk og underholdende historie i scene. Det gjaldt også i hans liv. Og i forholdet til den statslige udlejer af Det gule Hus i Hanstholm. Her skal man måske læse lidt mellem linjerne.

Det var i september 1929, administrationsudvalget godkendte lejemålet. Foruden den økonomiske side af sagen fulgte forpligtelser om vedligeholdelse af huset. Måned efter var der en ny Budtz Müller-sag i udvalget. Forfatteren ansøgte om, at lejemålet »må blive uopsigeligt i fem år«. Det vedtoges at indgå på denne uopsigelighed. Med tilføjelsen »under forudsætning af, at lejereren prompte overholder sine forpligtelser«. Til udvalget var der desuden en forespørgsel fra Budtz Müller om »det af ham nu beboede hus var til salg«. Det skulle undersøges nærmere, men dukker ikke senere op i udvalget.

Det næste, man kan læse sig til i udvalgets arkiv, er en sag fra april 1930. Bertel Budtz Müller anmoder om vand og vej til Nørtorp Strandgård, der er det officielle navn på den tidligere skibsreder-villa i klitterne.

I 1932 er det restancen, der spøger, og udvalget er ikke i tvivl: Bertel Budtz Müller skal »sættes ud, hvis han ikke snarest får ordningen bragt i stand«. Handling følger imidlertid ikke ord. Eller også har han fået mellemværendet ud af verden. Eller måske er det »uopsigeligheden«, der har reddet ham.

I 1934 er Bertel Budtz Müller to gange på dagsordenen. I april opsiges han til fraflytning – og i september bliver der sat en dato på: Han skal være ude af det lejede hus 1. november.

Der var ingen, der længere kunne holde hånden over den kendte forfatter – og den »uopsigelighed« i lejemålet, han havde opnået fem år tidligere, var udløbet.

Frida og Bertel Budtz Müller fandt imidlertid andre muligheder på egnen og opholdt sig gennem 1930'erne i lange perioder i Hanstholm og i Thisted, hvor Budtz Müllers forældre boede på Winthersmøllevej, som han officielt opgav som »sommeradresse«.

Bertel Budtz Müller var en kendt mand i offentligheden i slutningen af 1930'erne – og med på parnasset, når karikaturtegnerne tog fat. Som her i »Magasinet«, Politikens søndagstilæg. Tegneren er Viggo Thomsen. Det er Nis Petersen, der nederst har en bemærkning til den trivelige Budtz Müller, der ses under Karen Blixen. »Du bliver for tyk, Bertel – skulde du ikke prøve en Sultekur?« »Det har jeg forsøgt, men det gav et meget magert Resultat!«

os, men hentet fra noget så mølædt som de danske folkeviser: Ebbe Skammelsøn og Liden Engel.«

Det er Broby-Johansen, der har fortalt, at Bertel Budtz Müller umiddelbart efter den tyske besættelse 1940, hvor alle andre har af fundet sig med den nye tingenes tilstand, længe inden noget der ligner modstandsbevægelse eksisterede, illegalt udgav et smædeskrift »Om hagekorset«. Han bliver siden tilknyttet modstandsbevægelsen.

I skyggen af en stor mand

Udadtil har Bertel Budtz Müller sikkert skygget for sin kone, Frida. Han fyldte meget – efterhånden også i bogstavelig forstand. Frida havde været med i de fælles pionérdage i Arbejdernes Teater og siden skabt sig en karriere som skuespiller – først og fremmest på Det Kongelige Teater, men også på andre teatre i hovedstaden. Hun havde roller i danske film. Så sent som i 1960'erne spillede hun med i en folkekomedie om det søde danske liv og grise-festerne på ferieøen Mallorca. En film der ikke opnåede de bedste anmeldelser. Hun var oplæser i Statsradiofonien, optrådte med arbejderdigteren Oscar Hansens sange og var aktiv inden for den socialdemokratiske bevægelse. Hun døde i 1980. I Hanstholm-tiden spillede hun en vigtig hovedrolle – som instruktør. Det var, da hun bragte Hanstholmdilettanterne frem til Statsradiofoniens eftertragtede mikrofoner i hovedstaden. Det var ikke tidligere sket for andre, men Budtz Müller-parret havde forbindelserne i orden.

»Vi har jo taget konerne og kæresterne med, så får vi da en skovtur til København, og det hænder jo ikke hvert år for en thybo«. Sådan lød det fra malermester Niels Sørensen, da han blev interviewet af en journalist fra Politiken i november 1937. Han var formand for Hanstholm Foredragsforening og skulle et par dage

Hanstholm-dilettanterne efter en forestilling i 1937 før den store tur til København og Statsradiofonien. Fra venstre Niels Nielsen (Post), maler Sørensen, Magda Borup, Jens Harbo (Hamborg), Anton Johansen, Inger Nielsen, Robin Bjerregaard, Jenny Hansen, Johanne Harbo, Marius Pedersen og barber Christensen. På bænken Hugo Hansen, fru maler Sørensen og Esther Kristensen.

efter – tirsdag den 30. november i den bedste sendetid fra kl. 20-22 – optræde sammen med 12 andre holmboere for åben mikrofon i Statsradiofonien med Johan Skjoldborgs skuespil »Slægten«.

Foredragsforeninger havde man i mange sogne i Thy. De var især for den del af sognebørnene, der ikke kom i missionshuset. I foredragsforeningen lyttede man til, hvad tilrejsende foredragsholdere kunne byde på af oplysning og underholdning. Og så dyrkede man oplæsning. En gang imellem kunne oplæsning af et drama udvikle sig til rigtig skuespil, eller »dilettant« som man kaldte det. Det var medlemmerne af foredragsforeningen i Hansted blevet rigtig gode til, og de havde i flere år turneret med deres forestillinger i Thy. Takket være Frida Budtz Mül-

ler der ligesom Bertel var engageret i folkelig teatervirksomhed.

Oven på den lange og anstrengende rejse og mødet med den neonoplyste storby skulle der øves. Først hjemme hos Budtz Müller, så var der mikrofonprøver i Statsradiofonens gamle studie på Axelborg, og endelig var der åben mikrofon til de danske stuer fra det nye studie i »Stærekassen« ved Det kongelige Teater.

Hørespillet blev indledt med en prolog af Thy-forfatteren Martin Jensen, formet som en hyldest til Johan Skjoldborg. Den blev læst af Frida Budtz Müller. Så fulgte de tre akter af »Slægten«. Ifølge Berlingske Tidende spillede dilettanterne det sceniske slægtsdrama »med en djærvhed og sundhed, så alle fejlene blev udjævned«. Nationaltidende skrev om »den dejlige ægthed – den duft af muld og ager, af

Frida Budtz Müller var aktiv på Arbejdernes Teater og som her på Det kongelige Teater sammen med Svend Bille. Hun havde også flere filmroller. (Forstadsmuseet).

saltvand langs danske kyster, der tonede lytterne i møde fra disse ravjyske røster.« Thisted Amts Tidende kaldte det en »brillant opførelse« og »Hanstholm-folkene gjorde deres egen ære i radioen i aftes.« I en lidt spids kommentar bemærker avisen så også, at Politiken, der i forvejen havde reklameret stærkt for diletanterne, ikke havde skrevet et ord om selve spillet. »Formentlig har bladets radiomedarbejder, den overkøbenhavnske arkitekt Poul Henningsen, ikke kunnet forstå et muk af thybomålet«.

Den bedste udsigtspost

Bertel Budtz Müller var livet igennem en aktiv forkæmper for havneplanerne i Hanstholm og havde under sine ophold i Strandgården en af de bedste udsigtsposter – et par

stenkast syd for havneanlægget. Et hus der mange år senere skulle falde i forbindelse med planerne for en udvidelse af den havn, der for længst var blevet en realitet.

Men han kunne også slå den lyriske tone an.

»Månelandet eller Hanstholm-reservatet« er titlen på en kronik i Politiken i juli 1938 om flora og fauna i det dengang nye vildtreservat syd for Hanstholm. På dette tidspunkt det største i Norden – det ville ved sin endelige udformning blive endnu større:

»Ikke blot jægere og naturvenner vil nu finde over Oddesundbroen op til disse ukendte vildmarker i vort ellers så dyrkede land, men det er at håbe, at enhver, der har sans for Danmarks natur, vil ofre nogle dage på en sådan opdagelse ind gennem disse egne. Alene navnene synger og lokker: Hykjær, Tormål, Sokland, Det store Vand, Blissø og Albulien. Og bag det hele duren fra den milelange, sandhvide Vesterhavs-kyst med de lange, blå og grønne dønninger og den høje slørede dis.«

Med en sådan kærlighedserklæring til hjemstavnen er man selvskreven til en hjemstavnsforening i hovedstaden. Den kommer få år senere. Bertel Budtz Müller bliver dens første formand.

Der var i de små samfund i Thy kulturelle og religiøse brydninger i forrige århundrede, og de blev ofte udfordret eller styrket af tilflyttere. Det var den bagage, mange fra Thy tog med sig, når de »emigrerede« til København. Disse brydninger førte til, at Thyboforeningen mistede sit »monopol« som samlingssted i hovedstaden. Bertel Budtz Müllers forening fik konkurrence fra en hjemstavnsforening, der konsekvent byggede på andre værdier – de kristne. »Man har kaldt Thy for det hellige land og sandt er det, at her er der mange mennesker, for hvem Guds rige i ordets dybeste forstand er livet«, blev der argumenteret for det logiske i, at man også samledes om dette ord efter »emigrationen« til hovedstaden.

Det kan måske i dag være svært at forstå en hjemstavnsforenings betydning. Men det er et andet Danmark med en betydelig »folkvandring« fra land til by. En rejse fra Thy til hovedstaden er stadig noget af en dagsrejse, og den tyske besættelse 1940-45 gør det ikke nemmere at komme frem og tilbage. I hjemstavnsforeningen er man blandt »ligesindede« og har mulighed for at fastholde forbindelsen tilbage til Thy, der kan være afgørende i en omskiftelig tid. Fastholde en kultur – ja, som nutidens indvandrere.

Der var mange hjemstavnsforeninger i København – og der kom hele tiden nye til. Ikke mindst under krigen havde hjemstavnsforeningerne stor betydning. I 1944 offentliggjorde et fællesudvalg et projekt til, hvad der blev karakteriseret som en »hjemstavnsborg«. Mindre kunne ikke gøre det. Otte millioner kroner ville den koste – og der var en byggeplads på hånden 200 meter fra hovedbanegården. Nemmere kunne det ikke være at finde vej, når man kom ind fra provinsen til hovedstaden med 4-toget. Det blev nu ikke til noget. Bortset fra denne tegning i Politiken.

Med Bertel Budtz Müller som entusiastisk formand får Thyboforeningen i løbet af et år tæt ved 600 medlemmer og er dermed størst blandt de mange hjemstavnsforeninger i hovedstaden. To år efter trækker han sig imidlertid tilbage angiveligt på grund af »en uoverensstemmelse med bestyrelsen og festudvalgets flertal«. Det er i hvert fald, hvad man kan læse i Thisted Socialdemokrat i februar 1943. Det er den samme avis, der et par uger forinden har bragt nyheden om den kristelige Thyboforening i København: »Hjemstavnsbevægelsen i København skyder mange blomster. Selv folk fra de enkelte sjællandske byer danner hjemstavnsforeninger, og bevægelsen er ved at blive ført ud i karikaturen. I aften skal der på initiativ fra Indre Mission stiftes en forening af kristelige thyboer i København«.

Kristelig Hjemstavnsforening for Thy ser det selvsagt fra en anden side. Den nye hjemstavnsforening har sat sig for at komme med svar gennem gerning på de spørgsmål, de ofte bliver stillet: »Hvordan kan det være, at vore landsmænd, der dog stammer fra afgjort kristelige hjemstavnssegne, tit har så svært ved at finde ind i kirke- og missionskredse herinde? Og hvad kan vi gøre for at kalde til kirke, kalde til Gud?«

Åbenbart har det været svar, man ikke kan finde i Thyboforeningen og hos Bertel Budtz Müller og dét, han står for. For mange har han virket som en »rød klud«, der skyggede for alt dét, han også står for i en hjemstavnssammenhæng.

Og så er der nyt om formandsposten i Thyboforeningen. Det er igen Thisted Socialdemokrat, der er budbringeren. Fem måneder efter meddelelsen om Budtz Müllers fratreden hedder det 17. juli: »Københavns-thyboerne får ny bestyrelse. I Thyboforeningen i København, hvor bølgerne ved de to sidste generalforsamlinger gik højt, hersker der nu atter ro. Bertel Budtz Müller er genvalgt til formand, mens

Bertel Budtz Müller var i sin samtid en af dem »man skrev om i bladene«. Forvirringen omkring hans afgang som formand i Thyboforeningen blev omtalt i flere aviser – her Berlingske Aftenavis 12. februar 1943:

Stegt eller kogt?

Ålen i Thyboforeningen, som skal serveres i morgen aften i Palælokalerne og imødeses med stor appetit og forventning af medlemmerne, er nok ikke forløbet så glat som den selv og dens fortærere kunne ønske. Umiddelbart før de rygende fade med fede og stegte stykker (tilsendt fra en thylandsk ålefarm) bæres ind til de festdækkede borde, kommer i dag den nedstemmede meddelelse til foreningens tilhængere og venner, at dens uforlignelige formand, den thylandske skjald Bertel Budtz Müller brat nedlægger sit høvdingehverv. Om motivet til dette voldsomme og i konsekvenserne uoverskuelige skridt, midt i en tid, som ellers maner til samling, og ikke blot om ål, tilslører den bortdragende i sin vemodige skrivelse med det reserverede udtryk: »på grund af en alvorlig uoverensstemmelse med bestyrelsen og festudvalgets flertal«. Har den mon drejet sig om, hvorvidt ålene skulle koges eller steges, om det skulle være i karry eller mælkesovs? Alvorlig har den i hvert fald været, for Budtz Müller ønsker ikke at udtale sig nærmere om den. Dog kommer han til stede i fuld legemsstørrelse ved »banketten« i morgen; uanset ålens omstridte tilberedning vil han dog ikke lade den gå fra sig. Derimod har han anmeldt sin fraværelse ved det følgende møde.

hele den øvrige bestyrelse er gået af. I stedet er der valgt en ny bestyrelse ...«

Hvad uoverensstemmelserne drejer sig om – det får læserne intet at vide om. Det er også svært at komme til klarhed ved at læse foreningens medlemsblad så mange år efter. Men det er en sag, der kommer til at pine Budtz Müller de sidste år af hans liv. Han er imidlertid kun på formandsposten indtil oktober 1943, da han på grund af sygdom må nedlægge sit hverv. Værkfører V. Brandi fungerer herefter som formand. Medlemstallet var på grund af udmeldelser og bortrejse faldet til ca. 500.

Thisted 1946 og »Liden Engel«

Den kolde krig og Europas deling var en realitet i 1946, og de første efterkrigsår var præget af varemangel og rationering. Det sidste var i hvert fald noget, der optog thistedboerne, men ellers gik tiden sin stille gang. I foråret og forsommeren var der travlhed med forberedelserne til en af sommerens store begivenheder, der trak mennesker til fra nær og fjern: idrætsugen! Dette år skulle den stå i de nordiske brødrefolks tegn med deltagelse fra venskabsbyerne Skien og Uddevalla. Foruden sport var der friluftsspil på programmet.

Den første idrætsuge var i 1940 og blev fulgt op de følgende år med stadig større tilslutning fra såvel foreninger som tilskuere. Det var også en måde at manifestere sammenhold på under den tyske besættelse. I 1944 dannedes idræts-samvirket bestående af alle Thistedes foreninger. I 1945 arrangerede samvirket for første gang friluftsspil. Det blev godt modtaget og skulle gentages i 1946 som en hyldelse til hjemstavnsdigeren Bertel Budtz Müller.

Det blev i stedet som mindeforestilling over ham, at korsfarerdramaet »Liden Engel« med motiv og handling fra Thy løb over grønsværen på stadion i Dragsbæk. Budtz Müllers døde under arbejdet med at plante det oprindelige

Richard Hove var direktør på Thisted Dampmølle og en anerkendt musikkritiker. Han optrådte i flere sammenhænge med Bertel Budtz Müller, han skrev i dennes tidsskrifter, og det var ham, der arrangerede musikken til Budtz Müllers korsfarerdrama, da det blev opført i Thisted 1946.

skuespil om til en friluftsfeststilling sammen med instruktøren Just Thorning, sceneinstruktør og teaterforlægger fra København. Han var dansk amatørteaters store inspirator, så det var en kapacitet, idrætssamvirket endnu en gang havde fået til at herse med de entusiastiske thyboer. Han havde i besættelsesårene instrueret tre af sine egne skuespil i Thy: »Valdemar Atterdag« ved Thisted Amts Gymnastikforenings stævne i Thisted 1943, »Jens Glob« ved samme forenings stævne i Sjørring 1944 og »Hekseprocessen« ved idrætsugen i Thisted 1945.

Bertel Budtz Müller skrev »Liden Engel« i 1921, men det var først nu, det fik sin urop-

førelse på en scene. Tidligere havde det været sendt som hørespil i radioen. Stykket, der af forfatteren var karakteriseret både som »symfonisk korsfarerdrama« og »nordisk festspil«, var oprindeligt skrevet til Det kongelige Teater som en tragedie, der skulle spilles i løbet af to på hinanden følgende aftener, men det blev aldrig til noget. Som så mange andre af Budtz Müllers planer.

I Thisted-udgaven var det blevet skåret betydeligt ned og omarbejdet til en ny tid – og en helt anden scene ude i det fri.

Oprindeligt havde man regnet med, at det nye friluftsteater i Christiansgave var blevet færdigt til idrætsugens forestilling. Men der var problemer med at skaffe materialer til bænkerne, og græsset var endnu ikke så langt fremme, at det kunne betrædes. Sagde man i byrådet, der måtte henviser til stadion i Dragsbæk. Det var til gengæld ikke uden problemer for såvel instruktør som de omkring 50 medvirkende, der først kunne komme i gang med de sidste prøver, når dagens konkurrencer var blevet afviklet på stadion. Mange tilskuere blev tilbage og stod i vejen for det store »apparat«, en friluftsfeststilling var. Det vrimlede jo med terner, svende, korsriddere, krigsfolk, præster og andet godfolk. Heste var der også på rollelisten.

»Det virker generende at have en stor flok mennesker stående, når der virkelig skal arbejdes med opgaverne,« forlød det.

En planlagt radiotransmission var blevet opgivet, fordi opførelsen ikke skete på det nye friluftsteater, og ifølge Thisted Amts Tidende havde der også på andre områder vist sig vanskeligheder. Det havde dog hverken slået instruktøren eller amatørerne ud: »Tværtimod er der blevet arbejdet med en sjælden ihærdighed, og nu er alt færdig til, at stykket kan opføres på Thisted Stadion. Der er ofret betydelige økonomiske summer for at gennemføre denne forestilling.«

Just Thorning forklarede en journalist fra Thisted Amtsavis, at det nok var et historisk drama fra korsfarertiden, men det havde rødder i Thys historie, og det havde forbindelse til de fem krigsår, danskerne netop havde gennemlevet og den efterkrigstid, de nu stod i: »Man forundrer sig over, når man ser stykket, hvor aktuelt det er, og der er ikke tvivl om, at mange unge – mænd som kvinder – i Liden Engels kampe for at finde sig selv og sin vej frem vil genkende noget af det, der rører sig i dansk nutidsungdom.«

2000 mennesker havde fundet vej til Thisted Stadion denne aften i juni 1946. Blandt de indbudte var Bertel Budtz Müllers enke, den kongelige skuespillerinde Frida Budtz Müller, samt forfatterens forældre, stadsdyrlæge Hans Chr. Müller og hustru.

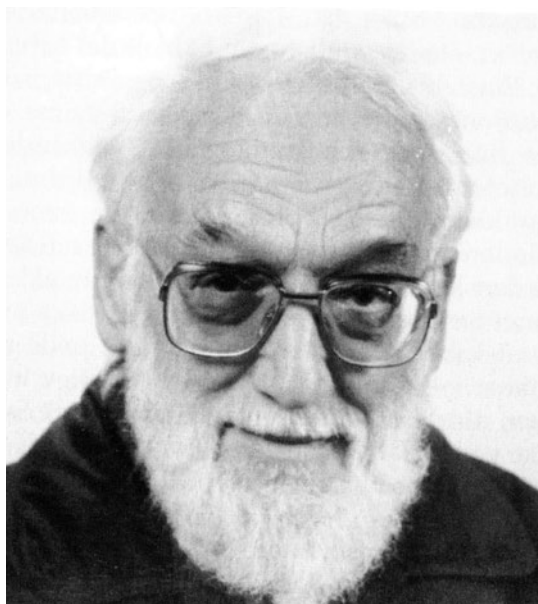
Og en af de unge, der var med i dramaet på scenen, var 19-årige Eigil Visby:

»Stykket krævede mange optrædende, og det må være forklaringen på, at jeg blev statist«, har han fortalt mange år senere.

»Jeg blev overtalt af min gamle skole- og spejderkammerat, Poul Lyhne, som havde stået på scenen før i Hostrups »Den Tredje« ved realskolens fødselsdagsfest i 1942. Jeg havde højest optrådt i en sketch ved et lejrball eller en spejderfest, men lod mig berolige med, at jeg ikke skulle sige noget. Ikke desto mindre blev det mig pålagt – til mine venners store morskab – at råbe »Til våben!«. Jeg var en huskarl, som vel egentlig indebrændte på Gøde Lovmands herregård på Thyholm, men det forhindrede ikke, at jeg også var med, da Liden Engel døde efter stormen på Jerusalem. Hvis det nogen-

Der er i Thy en stor tradition for dilettantforestillinger, men med teaterprojekterne i idrætsugerne under krigen gik man mere »seriøst« til værks. Og med stiftelsen af Thisted Amatørteaterforening i 1946 et skridt videre. Amatørskuespillet kom ind i faste rammer. Billedet er fra friluftsteatret i sommeren 1947, da Holbergs »Henrik og Pernille« gik over den græsbeklædte scene. Og blandt de medvirkende var Bertel Budtz Müllers datter, Ingeborg, der jævnligt var på besøg hos bedsteforældrene på Winthersmøllevej.

Eigil Visby, født 1927 og bosat i Thisted til 1954. Han var blandt de 50 medvirkende i opførelsen af »Liden Engel« ved idrætsugen i Thisted sommeren 1946.

sinde var blevet opført på en almindelig scene, kunne man have ladet tæppet gå efter sidste akt. På en friluftscene må den faldne helt bæres ud. Desværre var vi fire mand, som bar den faldne helt ud på et skjold, ikke af samme højde ved premieren. Vi slap dog fra det uden at lave skandale, men den faldne Engel røbede nogen nervøsitet oppe på skjoldet.«

Allerede inden sin optræden var Eigil Visby klar over, at en strålende scenisk fremtid lå bag ham, men til gengæld fik han en stor interesse for Bertel Budtz Müllers forfatterskab.

Dagen efter kunne man i en af de lokale aviser læse, at det havde været en »smuk, men kølig friluftsforestilling«. Der var stor dramatik i »Liden Engel«, og mange af scenerne var »aldeles gribende«. Men der krævedes en vis ro, for at en så stor forsamling kunne få det fulde udbytte af en sådan forestilling, og det kneb for mange af børnene at holde sig stille: »De

masede sig helt frem til scenen og opførte sig meget støjende.« I en anden avis var børnene blevet lidt ældre: »De sceniske forhold på stadion er ikke gode, og forestillingen generedes af ungdom, der ustandseligt sværmede om scenen, afbrød højtalerne og lavede uro...«

Men trods den korte tid til prøverne var det lykkedes instruktøren Just Thorning at sætte en virkelig fin forestilling op, skynder avisen sig at føje til. Amatørerne gik med alvor og interesse til opgaven og klarede rollerne godt. Stærke dramatiske optrin. Livskloge ord. Pragtfulde dragter i tidens stil. Og musikken storslået. »Men desværre led den under højtalerens mishandling,« må avisen i sandhedens interesse fortælle.

Hovedrollen som Liden Engel blev spillet af Emil Stougaard. I andre større roller optrådte Karen Jørgensen, Bertha Bjerregaard, Aksel Christiansen, Poul Lyhne, Else Andersen, Inger Svalgaard, Carsten Clausen og Clemmen Brunsgaard.

Musikken til friluftsforestillingen var arrangeret af Thistedes dampmøller, Richard Hove, der var en af Bertel Budtz Müllers ungdomsvener. Han skrev digte i de unge år og var medarbejder ved Budtz Müllers tidsskrifter. Han drev omfattende musikstudier ved siden af arbejdet på Thisted Dampmølle og udgav flere anerkendte værker om den klassiske musik.

»At dømme efter bifaldet ved forestillingens slutning var der absolut begejstring for skuespillet, og mange udtalte, at man sjældent ser så fin en opførelse af amatørskuespillere,« sluttede Thisted Amts Tidende rapporten fra Thisted Stadion.

Et eftermæle

Just Thorning, instruktøren, havde i en pause under de hektiske prøver i juni givet de medvirkende et indtryk af den dramatiker, hvis værk de skulle realisere. Efter hans mening

Frida og Bertel Budtz Müller flyttede i 1938 ind i den tidligere rytterskole ved siden af kirkegården i Hvidovre. Frida boede her til sin død i 1980. Hun havde været politisk aktiv inden for den socialdemokratiske bevægelse og var også aktiv som skuespiller helt op i 1960'erne. Den sidste filmrolle havde hun i en folkekomedie om danskernes søde liv på Mallorca. (Forstads museet).

var der ingen, der som Bertel Budtz Müller i det sidste kvarte århundrede havde gjort Thistedes og Thys navn kendt over hele landet. Forskellige forhold bevirkede, at han ikke indfrie de løfterne fra ungdomsarbejderne, men store dele af hans omfattende produktion – både dramatik og Thybohistorier – ville alligevel blive stående og sammen med J. P. Jacobsen bringe eftertiden bud om en væsentlig litterær indsats.

Clemmen Brunsgaard, redaktør af Thisted Socialdemokrat og lokalhistoriker – og en af de medvirkende i »Liden Engel« – var inde på det samme i mindeord før forestillingen. Han karakteriserede Budtz Müller som en brændende idealist og rig begavelse, der ikke nåede

de stjerner, han stillede imod, men som alligevel skabte noget, der vil bevare hans navn.

Da Bertel Budtz Müller døde i marts, var der fyldige nekrologer i de førende hovedstadsaviser.

Berlingske Tidende noterede, at han på et tidspunkt havde været kommunist, hvad han uden fare for samfundet vistnok blev ved med at være. Senere dukkede han dog op som forholdsvis pæn socialdemokrat med arbejderkultur i knaphullet. Han forblev revolutionær i enhver henseende – sprogligt, politisk, i moral og i teater: »En tidstype og fik en typisk skæbne, urolig, omskiftelig, altid på højeste gear. Han brændte sit lys i begge ender og brugte sig selv op i en alt for tidlig alder.«

I Politiken dukkede en anden Bertel Budtz Müller op. Et elskeligt menneske, som undertiden forsøgte at bilde sig selv og andre ind, at han ville revolutionere verden, rede til selv de blodigste slag: »Sandheden var, at han elskede alt levende og ikke kunne gøre en kat fortæd. Med tårer i øjnene og svigtende stemme viste bulderbassen sin haves fugleunger frem for den velkomne gæst.« Det er i denne avis, læseren første gang støder på udtrykket »renæssancemenneske« i beskrivelsen af thyboen, der var »et hoved højere end alt folket, en mand af bredde og vægt.« »Renæssancemenneske« var også det udtryk, der blev brugt til at beskrive Budtz Müller liv og færden i Hanstholm i 1930'erne.

I det kommunistiske Land og Folk er det forfatterkollegaen – og tidligere partikammerat – Hans Kirk, der mindes en Budtz Müller, der af udseende lignede en af det 17. århundredes mad- og kvindekære bondepræster, som undertiden blev fradømt præstekrave og embede for deres syndige levned: »Han var et menneske, der vanskeligt kan måles med en almindelig moralsk alen. Der var noget storslået over hans vældige skikkelse og hans ikke mindre vældige væsen. Men bag hans demonstrative udfoldelse af livskraft og foragt for borgerlige vedtægter gemte der sig megen godmodighed og menneskevenlighed.«

Og så kan vi møde Bertel Budtz Müller som romanfigur!

Knuth Becker var jævnaldrende med Budtz Müller, de samarbejdede om flere litterære projekter i 1920'erne og kendte hinanden særdeles godt. Becker skrev romanserien om drengen Kai Gøtsche og hans skæne, i omfang den største romanserie, der betragtes som en af dansk litteraturs betydeligste. I litteraturhistorien er det desuden sandsynliggjort, at Becker har modelleret sig selv og nogle af Budtz Müllers træk ind i romanfiguren som voksen forfatter, når denne karakteriseres som »evigt ustabil, fuld af

planer uden frugtbar virkelighedsforbindelse, fuld af fup om en rigdom, han lige skulle til at arve, en gøglende spindemaskine og med herrefornemmelser, gik rabundus i kreditforviklinger og med hans sociale opposition og omvæltningstilstand var det så som så og en kende humoristisk.«

Så vidt litteraturhistorien!

I sin sidste bog »Ferie fra Hverdagen« fra 1968 kommer Knuth Becker selv til orde uden fiktionens filter. Bertel Budtz Müller mistænkes – i modsætning til mange af de revolutionære kammerater – for i en trang til borgerligt velværd at ville have hotelserving på hvide duge – »så revolutionær igen var han vist heller ikke, vor gode og festlige ven, Budtz.«

Thisted Friluftsteater

MINDEFORSTILLING

over Forfatteren BERTEL BUDTZ MÜLLER

Onsdag Aften den 7. August Kl. 19,30.

Amatører fra Thisted opfører Korsfarerdræmet

„Liden Engel“

(Stykket opførtes første Gang i Idrætsugen i Thisted).
Stykket af BERTEL BUDTZ MÜLLER.
Musiken af Dir. RICHARD HOVE.

Isenesættelse: Instruktør JUST THORNING.
Orkestret under Ledelse af Musikdir. AXEL HANSEN.

Alle maa se de dygtige Amatører. — Køb Billetter i god Tid.
Billetter a 3,00, 2,50, 2,25, 2,00 og 1,50 Kr. for Sidelplads og 1,00 Kr. for
Staaaplads + Skat faas fra Onsdag den 31. Juli i Chr. Christensens Bog-
handel, Vestergade 11 (Tlf. 264) samt Forestillingsdagen fra Kl. 18 ved
Indgangen til Friluftsteatret.

**Det er første Gang, Byens Amatører giver Forestilling
paa Friluftsteatret.**

IDRÆTSSAMVIRKET I THISTED

Trods en større efterlysning i aviserne i forbindelse med denne artikel er det ikke lykkedes at finde billeder fra opførelsen af »Liden Engel« i 1946. Det var ellers en stor begivenhed med et halvt hundrede medvirkende og mange tilskuere. Bertel Budtz Müllers drama skulle oprindeligt have været opført på det nye friluftsteater, der imidlertid ikke nåede at blive klar til brug i juni. Men i august fik Thisted-amatørerne chancen ved genopførelsen på det flotte friluftsteater i Christiansgave. (Annonce i de lokale aviser.)

Gravmindet fra 1948 er en mindetavle i kirke-muren i Hvidovre med et marmorrelief af Johan Galster, vennen fra Thisted. Portrættet har det motto, der styrede Bertel Budtz Müllers holdninger gennem hele livet: »De fattige har altid ret.«

I »Thyboen« – hjemstavnsforeningens blad – er det andre toner, der slås an af Christian Jepsen, der havde kendt Bertel Budtz Müller fra dreng hjemme i Thy. »Hans kærlighed til Thy var så gennemgribende, så ægte og levende, at hver dag af hans liv var viet til hans hjemstavn. Han var vidtfavnende og åben; han troede på

sine medmennesker, indtil de svigtede ham, men så var han også mand for at slå fra sig.«

Christian Jepsen er en af de sidste i Thyboforeningen, der taler med Budtz Müller. Han er ved godt mod og tror selv, at en forestående operation vil gøre ham rask. Den før så kraftige mand har skæmmet sig legemligt, »men ikke taget skade på sin sjæl eller ånd.«

Thyboforeningen bliver drøftet længe: »Det nagede ham, at han ikke var rask nok til at foranledige indkaldt til en ekstraordinær generalforsamling – og han glædede sig til, når han havde fået operationen overstået, at få gjort op med nogle nuværende og forhenværende bestyrelsesmedlemmer.«

Det er den gamle sag, der fylder Budtz Müllers tanker – dén der har fået ham til at forlade formandsposten.

Kampånden var det sidste, der forlod den tidligere kæmpe.

Flemming Skipper

Født 1939. Lokalhistoriske artikler og bøger.

Litteratur og henvisninger

Jens August Schade: »Sjov i Danmark«. Satirisk sangværk (Versroman) 1928.

Dansk Forfatterleksikon, red. John Chr. Jørgensen og Thomas Bredsdorff. Rosinante 2001.

Morten Thing: »Utopi og religiøsitet i den kommunistiske kultur«. (I Karen Pedersen og Therkel Stræde: »Anarki og arbejderhistorie«. 1985.)

R. Broby-Johansen: »Med Broby i Nordvestjylland, Thy og Hardsyssel«. 1980. Hamlet.

Information (sommeren 2012). Artiklerserie om Statspolitiet og venstrefløjen i Danmark efter Første Verdenskrig.

Bertel Budtz Müller-samlingen på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Kraks »Blå Bog« 1943.

»Hvem skrev Hvad« 1945.

Eigil Visby: »Drama på Thyholm med slutspil i Jerusalem.« Jul i Thy 1997.

Eigil Visby: »Har Bertel Budtz Müller opfundet thyboen?« Jul i Thy 1998.

»Thyboen«. 1941-1946. Medlemsblad for Hjemstavnsforeningen for Thy og Han Herred.

Knuth Becker: »Ferie fra Hverdagen«. 1968. Gyldendal.

Emil Frederiksen: »Knuth Becker«. 1970. Gyldendal.

Berlingske Tidende, Politiken, Land og Folk marts 1946.

Thisted Amts Tidende, Thisted Amtsavis og Thisted Socialdemokrat juni/juli 1946.

Poul Sverrild og Hans Chr. Thomsen: »52 historier fra Hvidovre«. Hvidovre Kommunes Lokalhistoriske Arkiv 1997.

Ebbe Munck og Børge Outze: »Danmarks Frihedskamp«. 1945.